

בין המומחים - האם בכלל ניתן לצבוע צמר בנוזל המופק ממנו. מדענים טוענים⁶¹, שמבחינה כימית הנוזל שבחילוץ זה אינו מסוגל לצבוע צמר באופן יציב, ולפיכך לא ניתן כלל לצבוע בו פתילים לציצית. ד"ר קפלן טוען שהוא הצליח בכך, אך מומחים שעמדו עמו בקשר לא הצליחו לקבל ממנו תיאור מדויק של דרך הצביעה. כל עוד לא התבררה עובדה בסיסית זו, קשה כמובן לדון על זיהוי זה ולהעריך את משקלו ההלכתי.

ב. מבחינה היסטורית - אין בספרות הקדומה איזכור של צביעה בינטינה בעת העתיקה⁶².

ג. מבחינה ארכיאולוגית - אין ממצא ארכיאולוגי משמעותי של קונכיות ינטינה, אלא רק פרטים בודדים, שנמצאו מעורבות בין קונכיות רבות מסוגים אחרים⁶³.

ד. מבחינת ההשוואה לקלא אילן - ד"ר קפלן מתאר⁶⁴ את הצבע שהפיק מן הינטינה, כשונה מאד מן התכלת של הארגמון, וניתן בקלות להבחין ביניהם; וממילא, הרי זה שונה גם מן האינדיגו, שצבעו זהה לתכלת של הארגמון.

וכמובן, כאשר ישנו זיהוי שלגביו מתקיימים כל המסלולים הללו - הארגמון - הרי זה לכשעצמו מהווה קושיה על הזיהויים האחרים, שאם אכן מוכח שהארגמון הוא חלזון התכלת, הרי זה שולל את הזיהויים האחרים.

8. האם ייתכנו כמה חלזונות כשרים?

בהקשר זה יש לדון בשאלה משמעותית - האם ישנו רק חלזון אחד שכשר למצוה, או שמא ייתכנו כמה בעלי חיים הכשרים להפקת התכלת? טענה זו עולה באופן מעשי, לאור העובדה, שמחירה של התכלת מן הארגמון הוא גבוה, ואילו ה"תכלת" המופקת מן הדיון היא זולה יותר. ולפיכך יש המעלים את השאלה - גם אם התכלת שבזמן חז"ל הופקה מן הארגמון, עדיין אולי גם הצבע המופק מן הדיון יהיה כשר למצוה.

יש הטוענים⁶⁵, שאכן אין הקפדה על בעל חיים מסויים, אלא כל בעל חיים ימי שניתן להפיק ממנו צבע עמיד כעין השמים, הרי זה כשר למצוה.

⁶¹ ד"ר ישראל זיידמן, "לחידוש מצות תכלת בציצית", תחומין ט', עמ' 427, 431.

⁶² ב'התכלת בישראל' (ב'התכלת'), עמ' 427 - 428, הרב הרצוג עומד על כך, ורואה בזה קושי כנגד הזיהוי. אמנם הוא טוען שאין זה קושי מוחלט, שהרי ייתכן שהסופרים הקדמונים השמיטו אותה, למרות שמגמתם היתה לתאר את מכלול הטבע והשימוש שעושה בו האדם. אך ודאי, שזו סיבה חזקה להעדיף את הזיהוי של הארגמון, שכן מופיע במקורות הקדומים. ועוד - לאור מה שהוכחנו לעיל, נראה ברור שהיתה רק צביעה אחת מחלזונות, ששימשה גם אצל הגויים וגם בעם ישראל; ומכיוון שידוע שהיתה צביעה בארגמון, הרי זה דוחה את האפשרות שצבעו גם בינטינה.

ד"ר קפלן מזהה, בקטע מקודקס יוסטיניאנוס שצוטט לעיל, את המילה "היאקינטא" עם "ינטינה", וכך הוא טוען שזו עדות לכך שהתכלת נצבעה בינטינה. אך המשמעות הברורה של הקטע (עיין שם) אינה כזו - "היאקינטא" אינה שם של חלזון, אלא מילה זו מציינת את אחד הסוגים של האריג הנצבע, והחילוץ שממנו מופק הצבע הוא פורפורה / מורקס.

⁶³ ד"ר קפלן מודה במיעוט הממצאים, אך מתרץ זאת, משום העובדה שקונכיות הינטינה היא דקה מאד, ועשויה להתפורר במשך השנים, בניגוד לארגמון, שקונכיותו היא עבה וחזקה. אך כמובן, תירוץ כזה הוא לכל היותר בגדר דחיית קושיה, ועדיין אין בזה ראיה להוכיח את הזיהוי.

⁶⁴ במכתב שכתב לי.

⁶⁵ האדמו"ר מראדזין, שפוני טמוני חול, הטענה השניה, עיין בעיקר בסופה (עמ' 18), "ובהיות כן...". (ומכאן עולה, שהאדמו"ר ודאי היה מכשיר את התכלת המופקת מן הארגמון). אבי מורי, הרב ישראל אריאל שליט"א, ב"צפיה" ה' עמ' 11 - 21, 37 - 38, 41, 44, 140.

טענה זו אפשרית לפי שיטת הרמב"ם שהצגנו לעיל, שהמונח "תכלת" משמעו "צמר הצבוע כעין השמים", והגדרה זו היא רחבה⁶⁶. אך לפי שיטת רש"י שהבאנו, הגדרת התכלת הכשרה למצוה היא מצומצמת בהרבה. שהרי רש"י מגדיר את המילה "תכלת" כמוצר מסויים - "צמר צבוע בדם חלזון וצבעו ירוק", ורק מוצר זה הוא "תכלת" וכשר למצוה. ממילא, צבע כלשהו יהיה כשר לתכלת רק בשני תנאים:

א. מצד המוצר עצמו - הצבע צריך להיות שווה לצבע התכלת המקורית, המופקת מן החלזון שבו השתמשו בזמן התנ"ך וחז"ל.

ב. מצד המקור - הצבע צריך להיות מופק מחלזון דוקא, שהרי התוספתא אומרת שצבע שאינו מחלזון פסול. וכן רש"י מגדיר זאת כחלק מהגדרת המילה "תכלת" - צמר הצבוע בדם חלזון.

דהיינו - אחר שהבאנו ראיות לכך שהארגמון הוא החלזון שממנו הופקה התכלת בזמן התנ"ך וחז"ל, מסתבר, שאם נפיק מחלזון ימי אחר צבע הזהה לצבע המופק מן הארגמון, גם הוא יהיה בכלל "תכלת" ויהיה כשר, שהרי זהו סוג נוסף של אותו המוצר; אך צבעים שאינם זהים לתכלת זו, או שאינם מופקים מחלזון אלא מבעל חיים אחר, אינם כשרים למצוה, שהרי אין הם בגדר "תכלת", אלא מוצר אחר⁶⁷.

[מתוך כך, עלה בידינו נימוק נוסף להשתמש בתכלת המופקת מן הארגמון - אפילו אם נניח שטעינו בכל הראיות דלעיל, ואין זה החלזון שממנו הפיקו את התכלת בזמן חז"ל, הרי סוף סוף זהו צבע המופק מחלזון, וצבעו זהה לתכלת המקורית, שהרי הוא זהה לאינדיגו. ואם כן, הרי זו תכלת כשרה, גם אם נתעקש לטעון שאולי בזמן חז"ל הפיקו את התכלת מחלזון אחר.]

אם ניישם עקרונות אלה לגבי הדיונון, נראה שלא ניתן להכשיר גם אותו למצוה, מכמה טעמים:

א. כאמור, הצבע המופק מן הדיונון שונה מן הצבע המופק מן הארגמון, וכן מן הקלא אילן - האינדיגו. ולפיכך, אין זה בכלל "תכלת", אלא מוצר אחר.

ב. לאור מה שביררנו מדברי חז"ל, ש"חלזון" היינו שבלול כבלשוננו, עולה שהדיונון כלל אינו "חלזון", שהרי אינו בעל קונכיה אלא בעל חיים שונה לגמרי. ואם כן, הרי זה פסול לתכלת, כנאמר בתוספתא: "הביא שלא מן החלזון פסולה".

ג. אפילו לפי הדעה המקילה ביותר, שיטת התפארת ישראל בדעת הרמב"ם⁶⁸, שלפיה די בצבע עמיד ואין צורך בחלזון - גם כן קשה להכשיר את הצבע המופק מן הדיונון. שכן צבע זה אינו עמיד - הוא יורד בכביסות, ודוהה בשמש⁶⁹.

⁶⁶ ועיין לעיל הערות 8, 9 הדעות השונות בדעת הרמב"ם בעניין זה.

⁶⁷ וכפי שישנם למשל זנים שונים של אתרוגים, וכולם כשרים למצוה, שכולם בכלל "פרי עץ הדור"; אך אתרוג המורכב פסול, מחמת שכבר אינו בכלל הגדרה זו.

⁶⁸ הובאה לעיל הערה 8.

⁶⁹ עיין במאמר "פתיל תכלת" בסופו, שהאדמו"ר נותן הוראות לא לכבס את הפתילים בחומרי כביסה. ועיין עוד "עין התכלת" פרט א', סעיפים ל"ב - ל"ג, שדן בעניין זה, וטוען שהתנאי הוא רק שהצבע לא ידהה